

УДК 101.1

ДУБІНІНА ВІРА,

*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії і суспільних наук,
Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава*

РОЗУМІННЯ ЯК ІНТЕНЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА: РОЗВИТОК ГЕРМЕНЕВТИКИ Ф. БРЕНТАНО

У статті розглядається філософія мови і вчення про інтенціональність Ф. Brentano у зв'язку з розвитком герменевтичних ідей у рамках феноменологічної школи. Показано взаємозв'язок цієї концепції з поглядами представників різних лінгвістичних теорій кінця XIX - початку XX ст. Поняття інтенціональності представлено як ключовий елемент процесу розуміння та інтерпретації. Також розуміння може бути тлумачене як формування особливого інтенціонального об'єкта, більш широко - вторинної інтенціональної структури, що створює лінії взаємозв'язку з вихідним текстом. Інтенціональність розглядається як первинна модель, яка створює сенс та саму можливість герменевтичної інтерпретації.

Ключові слова: інтенціональність; герменевтика; розуміння; інтерпретація; мова; внутрішня форма; модель; смисл.

Актуальність дослідження. Ім'я Франца Brentano - одне з тих, які мало вивчені у вітчизняних філософських дослідженнях. Проте його філософська спадщина є цікавою не тільки в історико-філософському аспекті. Поняття інтенціональності представлено як ключовий елемент процесу розуміння та інтерпретації. Також розуміння може бути тлумачене як формування особливого інтенціонального об'єкта, більш широко - вторинної інтенціональної структури, що створює лінії взаємозв'язку з вихідним текстом. Спостережуване останнім часом у Західній Європі й США поживлення інтересу до філософії Ф. Brentano зумовлене перш за все актуальністю і плідністю поставлених в ній проблем.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Розвиток філософської герменевтики в XIX - XX ст. не є послідовним і прямолінійним процесом, він складається з декількох паралельних дослідницьких програм, викликаних до життя найрізноманітнішими мотивами. Насамперед, слід зазначити філологічну спрямованість ранніх герменевтичних студій, пов'язаних з іменами видатних німецьких мислителів Ф. Аста і Ф. Шлейєрмахера. Чималий вплив на формування філософії мови й кола герменевтичних ідей мали дослідження В. фон Гумбольдта і його вчення про внутрішню форму мови [Гумбольдт, 1985], яке згодом було підхоплене його численними послідовниками. Потрібно згадати також роботи сучасних європейських та американських дослідників: Е. Томпсона, Д. В. Сміта та ін., що аналізують розвиток цієї проблематики. Цікава думка в статті сучасного дослідника С. В. Никоненка "Інтенціональність: Американська точка зору" в журналі Horizon "Феноменологічні дослідження 2017", де акцентується, що головною концепцією інтенціональності в США є теорія Дж. Серля [Никоненко, 2017].

У цій статті ми розглянемо ще один вектор розвитку герменевтичної проблематики, який пов'язує останню з рядом найважливіших теорій указанного періоду й безпосередньо виводить нас до появи феноменології

Е. Гуссерля, що є джерелом сучасної філософської герменевтики. Ідеться про філософію мови і психологічні ідеї Ф. Brentano (1838-1917), вплив якого на подальшу філософську думку важко переоцінити. Цей мислитель, можливо, і не настільки продуктивний порівняно зі своїми більш відомими співвітчизниками, став тим не менш своєрідним "учителем для вчителів", людиною, що передбачила появу ряду найважливіших філософських концепцій. У зв'язку із цим філософська робота Ф. Brentano завжди отримувала високу оцінку. Досить згадати біографію філософа, написану О. Краусом, зі спогадами і коментарями Е. Гуссерля і К. Штумпфа [Kraus, 1919]. Новітні дослідники творчості філософа [Бадиков, 1996; Громов, 2004; Карпенко, 2005; Мартынов, 2007; Перлер, 2016] у цілому солідарні з такою позицією.

Мета статті - розглянути інтенціональність як одне з ключових понять філософії і психології Ф. Brentano у зв'язку з подальшим розвитком феноменології в контексті формування герменевтичної проблематики в німецькій філософії початку XX століття.

Виклад основного матеріалу. Перш за все розглянемо вихідний сенс поняття інтенціональності. Ф. Brentano стверджує, що будь-який психічний феномен характеризується за допомогою того, що середньовічні схоласти називали інтенціональним (або ж ментальним) внутрішнім існуванням предмета і що ми, хоча й у дещо двозначних виразах, назвали б ставленням до змісту, спрямованістю на об'єкт, під яким треба розуміти не тільки "об'єктивну реальність", але також іманентну предметність. Будь-який психічний феномен містить у собі щось як об'єкт, хоча й не однаково чинно [Brentano, 1996: 33].

Така установка висловлює й описує необхідну умову самого розуміння суб'єктивності.

Герменевтика - важливий аспект і виток у розвитку європейської метафізики, що не заперечує, але впускає в себе (зняття) інші аспекти: онтологію, епістемологію, трансцендентальну егологію. Відповідно можна

виділити умовні рівні метафізики: онтологічний, епістемічний, егологічний, герменевтичний.

Формування кола ідей, що склали основу сучасної філософської герменевтики, невіддільне від уявлень про сутність мови й розуміння її ролі у формуванні духовної культури, а також від уявлень про людську індивідуальність, її створення та розвиток. Розгляд подібних питань є принциповим для виявлення тієї дійсної ролі, яку герменевтичний проект зіграв в історії європейської філософії.

Перш ніж вести розмову про інтенціональну структуру розуміння, слід з'ясувати, чи можливе розуміння в принципі. Справа навіть не в тому, чи можемо ми зрозуміти Гомера або Кафку. Питання в тому, чи можемо ми зрозуміти самих себе і що це, власне, означає. Чи адекватний сенс, що виражається, самому суб'єкту?

Принципова основа герменевтики, її можливість і її необхідність - наявність зовнішнього та внутрішнього у слові, мові, знаку і т. ін. Наявність прихованого сенсу, метафоричність, конотації, багатозначність, особистісний смисл та ін. - саме це робить можливим герменевтику, навіть незалежно від її реальних досягнень.

Утім, будь-яка герменевтична теорія обіцяє багато, але дуже мало дає недосвідченому інтерпретатору. Тобто щоб дійсно застосовувати той чи інший герменевтичний підхід, необхідно вже бути досвідченим тлумачем. У певному сенсі це схоже на ситуацію в психоаналізі. Простіше кажучи - герменевтики потрібно навчатися.

У філософії мови школи Ф. Brentano поняття інтенціональності тісно пов'язане з герменевтичною проблематикою. Також надзвичайно гостро стоїть питання про інтенціональність у ставленні до власне ментальних феноменів, - свого роду вторинної інтенціональності. Власне кажучи, для розуміння останньої створюється сам герменевтичний проект, оскільки саме ментальна, суб'єктивна діяльність людини найбільш радикально протидіє науковому, об'єктивному пізнанню, саме людська суб'єктивність підлягає герменевтичному розгляду й розумінню. Відповідно до цього, якщо інтенціональність є найважливішою, принциповою характеристикою свідомості, саме вона є основою структури герменевтичного розуміння.

Головним аспектом теорії Ф. Brentano є ідея інтенціональності як фундаментальної властивості свідомості. Свідомість розглядається як чистий феноменальний потік своїх переживань, як чиста свідомість, яка, незважаючи на всю непричетність до світу, продовжує створювати інтенціональні структури.

Іntenціональність - це спрямованість на об'єкт. Іntenціональність чистої свідомості означає, що вона продовжує бути пов'язана з предметним світом, але не самим по собі, а модифікованим редуцією, тобто даними свідомості у вигляді феномену, що існує лише остільки, оскільки він наділяється смислом. Об'єкт, що піддається осмисленню, становить настільки ж необхідну сторону переживань свідомості, що й сам суб'єктивний процес осмислення.

Поняттям інтенціональності позначається саме предметна спрямованість свідомості. Через інтенціональність свідомість спочатку відкриває речі, і це є первинна відкритість трансцендентальної свідомості. Іntenціональність є властивістю, завдяки якій свідомість спочатку пов'язана зі світом і пізнає його, і саме таке поняття інтенціональності лежить в основі всіх подальших перспектив феноменологічного дослідження. Сви-

домість як така є свідомістю тією мірою, якою вона інтенціональна. Іntenціональність є трансценденцією, виходом свідомості за свої межі, за рамки іманентної даності.

Значення ідеї і принципу інтенціональності Ф. Brentano для побудови філософських теорій визнається рядом сучасних дослідників. Зокрема, І. В. Карпенко відзначає: "З позиції інтенціональності свідомості філософія постає не стільки єдиною, монолітною, строго упорядкованою системою, скільки "системою систем", які знаходяться у відносинах і зв'язках одна з одною, нагадують "сімейства мовних ігор" Л. Вітгенштейна. Ці відносини і зв'язки нагадують плетені структури. Філософські концепції і способи філософування відносяться один до одного не як рід і вид. Вони утворюють складні ланцюжки і плетіння, в яких кожна з ланок перетинається з прилеглими, "чіпляється" за них, але при цьому може не мати ніяких безпосередніх зв'язків з іншими, може ніяк до них не відноситися або мати складно опосередковані переходи до них" [Карпенко, 2005: 8].

Проблематика розуміння, настільки принципова для побудови філософської герменевтики, може бути ефективно представлена в горизонті інтенціональних станів і структур. Як основні рівні інтенціональних структур в їх зв'язку зі здоровим глуздом і значенням можна виділити такі:

- 1) рівень квазісемантичних інтерпретацій, де знак виступає психічним образом - це вихідне, найбільш базове психологічне розуміння інтенціональності;
- 2) інтенціональність як індексація, знакові структури як індекси, маркери функцій, властивостей і відносин об'єктів;
- 3) інтенціональність як маркер значення знака, основа раціональної діяльності й феноменологічної редуції;
- 4) інтенціональність як царина смислових побудов, трансформація значення в ноєматичні структури;
- 5) царина особистих конотацій, інтенціональність як суб'єктивний, особистісний сенс;
- 6) нарешті, інтенціональні структури існують в інтерсуб'єктивному горизонті, представляють соціально-культурні аспекти ментальних станів і властивостей.

Наведена класифікація є лише найбільш загальною схемою уявлення про інтенціональність і його відношення до проблеми розуміння, вона може бути доповнена більш ретельною диференціацією самої суб'єктивності, введенням класифікації знакових структур, введенням часового параметра тощо. Однак цілком зрозуміло, що інтенціональність у теорії Ф. Brentano не постає перед нами як якийсь аморфний об'єкт, але являє собою досить структуроване утворення [Brentano, 1996; Brentano, 1874].

У розгляді Е. Гуссерля чиста свідомість відкривається в результаті здійснення феноменологічних редуцій - послідовного "поміщення в дужки" або утримання від будь-якого покладання дійсного існування світу і всіх явищ в ньому [Гуссерль, 1999].

Принцип редуції полягає в утриманні від віри в реальність навколишнього світу. Для буття свідомості в якості потоку переживань немає необхідності в будь-якому реальному бутті. Сутнісний закон говорить: існування речі не є даністю з необхідністю, - воно певним чином є завжди випадковим. Під цим розуміється таке: завжди може бути так, що подальше набуття досвіду змусить відмовитися від того, що було покладено за правом досвіду [Гуссерль, 1999: 101].

Між свідомістю й реальністю проходить прірва сенсу. Існування природи не може обумовлювати існування свідомості. Природа, з точки зору Е. Гуссерля, існує лише як конституційована в упорядковуваних інтенціональних актах свідомості. При цьому саме конституювання і є інтенціональна діяльність свідомості з формування своєї предметності як структур сенсу [Гуссерль, 1999: 103-104].

Такий підхід, як зазначає і сам Е. Гуссерль, цілком конгеніальний позиції А. Майнонга, який, також дотримуючись методології Ф. Brentano, розглядав ментальну активність як доволі автономну від будь-якої реальної предметності [Meinong, 1904].

Свідомість у своїй чистоті має визнаватися замкнутою в собі взаємозв'язком буття, а саме взаємозв'язком іманентного буття, яке не потребує для свого існування ніякої речі, в яке ніщо не може проникнути, зсередини якого ніщо не може вислизнути; для якого не може існувати просторово-часової трансценденції, яке не може полягати в жодній просторово-часової взаємодії, не може відчувати причинного впливу з боку реальних предметів.

Таким чином, у рамках феноменологічної редукції ми спрямовуємо погляд на чисту свідомість в її абсолютній автономії. Вона й буде тим, що залишається як феноменологічний залишок. Із предмета пізнання виключається все фактичне, конкретне, реально існуюче, і єдиним завданням справжнього пізнання оголошується дослідження структури чистої свідомості, аналіз феноменів свідомості як такої. При здійсненні феноменологічної редукції відбувається перехід від природної установки свідомості до феноменологічної.

Інтенціональний принцип і теоретичний підхід до свідомості пориває з традицією розуміння свідомості як психічного уявлення предметів. Ця теорія нав'язує нам допущення про реальне існування предметів, але у феноменології знімається питання про те, чи є предмет, на який спрямована свідомість, реальним або вигаданим. У результаті свідомість постає не як відображення зовнішніх об'єктів, а як наділена особливою здатністю створювати свій власний світ структура, що сама визначає своє існування.

Таким чином, не важливо, чи існує в реальності інтенціональний об'єкт. Лише життєві установки нав'язують нам прагнення шукати за інтенціональним процесом або думкою будь-який реальний об'єкт.

Уже згадана таким чином інтенціональність - це теоретико-пізнавальний принцип, що виражає орієнтацію, з одного боку, на об'єктивне значення феноменів, а з іншого боку - на інтенцію суб'єкта-інтерпретатора. Інтенціональність стає фундаментальною структурою свідомості, що лежить глибше від будь-яких конкретних, локальних психічних станів.

Інтенціональний предмет є сплавом будь-яких суб'єктивних способів даності - сприйняття предмета свідомості як інтенціональності, властиве герменевтичному дискурсу, та оволодіння повнотою сенсу при сприйнятті предмета.

Таким чином, відповідно до феноменологічної теорії будь-який акт людської свідомості й розуміння сенсу має принципово інтенціональну структуру. Ментальність у цілому інтенціональна за своєю сутністю, вона завжди виявляється спрямованою на якийсь

предмет, характер якого індивідуальний самій структурі психічного.

Висновки

Слід зазначити безумовну евристичність уведеного Ф. Brentano принципу інтенціональності і його теоретичне відображення в усіх наступних феноменологічних і герменевтичних теоріях. Він запропонував сучасній філософії поняття інтенціональності як критерій розрізнення ментальних і фізичних феноменів. Будь-який психічний акт, з точки зору Ф. Brentano, спрямований на щось, що й робить його інтенціональним. Його позиція мала великий вплив на розвиток ідей сучасної герменевтики. Розглянуто ще один вектор розвитку герменевтичної проблематики, який пов'язує останню з рядом найважливіших теорій указанного періоду й безпосередньо виводить нас до появи феноменології Е. Гуссерля, що є джерелом сучасної філософської герменевтики. Інтенціональність розглянута як первинна модель, яка створює сенс та саму можливість герменевтичної інтерпретації.

Саме розуміння як основна мета інтуїтивно вводиться в герменевтику, є структурою, ізоморфною інтенціональності. Інтенціональний об'єкт, природа якого байдужа до дійсного існування речі, перетворюється в найважливішу характеристику свідомості та основний елемент герменевтичного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

Бадиков Э. Ф. Реинтерпретация субъективности в европейской философии XX века. *Ученые записки Казанского университета. Серия Гуманитарные науки*. Т. 134. Кн. 3. Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1996. С. 120-128.

Бrentano Ф. Избранные работы / сост., перев. с нем. В. Анашвили. Москва: Дом интеллектуальной книги, Русское феноменологическое общество, 1996. 176 с.

Громов Р. А. Антон Марти. Философия языка Brentановской школы. *Логос*, 2004. № 1.

Гумбольдт В. фон. Характер языка и характер народа / Язык и философия культуры. Москва: Прогресс, 1985. С. 370-381.

Гуссерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии. Москва: Дом интеллектуальной книги, 1999. 336 с.

Карпенко И. В. Интенциональность сознания и жанровое многообразие философии. *Гуманитарный часопис*. 2005. № 3. С. 5-10.

Мартынов К. К. Интенциональность и научный натурализм. *Вестник Московского университета. Серия 7: Философия*. 2007. № 2. С. 20-38.

Никоненко С. В. Интенциональность: американская точка зрения. *HORIZON. Феноменологические исследования*. 2017. № 1 (11). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/intentsionalnost-amerikanskaya-tochka-zreniya> (дата звернення: 22.09.2018).

Перлер Д. Теории интенциональности в средние века. Москва: Дело, 2016. 472 с.

Brentano F. *Psychologie vom empirischen Standpunkte*, Bd. 1. Verlag von Duncker & Humblot. Leipzig, 1874. 350 s.

Kraus O. *Franz Brentano - zur Kenntnis seines Lebens und seiner Lehre*. C. H. Beck, München, 1919. 171 s.

Meinong A. [ed.] *Über Gegenstandstheorie. Untersuchungen zur Gegenstandstheorie und Psychologie*. Leipzig, 1904. S. 1-51.

Dubinina Vira,

PhD in Philosophical Sciences, Associate Professor of Philosophy, philosophy and social sciences department, Ukrainian Medical Stomatological Academy, Poltava

UNDERSTANDING INTENTIONALITY STRUCTURE: DEVELOPMENT OF HERMENEUTICS F. BRENTANO

The author of research points out at philosophical heritage of F. Brentano, famous Austrian philosopher and psychologist considered to be founder of phenomenology. In particular, philosophy of language and theory of intentionality are regarded in connection with development of hermeneutic ideas in the context of phenomenological school.

The interaction between this concept and representatives of different linguistic theories of the end of XIX century - the early XX century is shown. The concept of intentionality is presented as key element of process of understanding and interpretation, as criterion of differentiation of mental and physical phenomena, as theoretical and cognitive principle that expresses an orientation to, on the one hand, objective sense of phenomena, and, on the other hand, intention of subject-interpreter.

Intentionality becomes fundamental structure of mind that lies deeper than any concrete, local mental state. From the point of view of Brentano, any psychic act is directed at something, what makes it intentional. Such position had a great influence on development of ideas of modern hermeneutics.

One more vector of development of hermeneutic problematic is described. This vector connects hermeneutic problematic with couple of the most important theories of given period and directly leads to appearance of E. Husserl's phenomenology that is an origin of modern hermeneutics. Intentionality is examined as initial model that makes sense of hermeneutic interpretation.

Understanding, which is injected in hermeneutic as a basic target, is an isomorphic structure to intentionality. Intentional object with its nature, indifferent to valid existence of a thing, becomes the most important feature of mind and major element of hermeneutic discourse.

Keywords: intentionality; hermeneutic; understanding; interpretation; language; internal form of the word; model; sens.

REFERENCES

- Badikov, E.F. 1996. Reinterpretation of subjectivity in the European philosophy of the twentieth century. *Scientific notes of the Kazan University. Humanities series*. Vol. 134. Book. 3. Kazan University Press, Kazan: 120-128 (rus).
- Brentano, F. 1874. *Psychologie vom empirischen Standpunkte*, Bd. 1. Verlag von Duncker & Humblot. Leipzig, 1874, 350 s. Available at: <https://archive.org/details/psychologievome02brengoog/page/n4>.
- Brentano, F. 1996. *Selected Works*. [comp., transl. V. Anashvili]. *Dom intellektualnoy knigi, Russian Phenomenological Society*, Moscow. 176 p. (rus).
- Gromov, R.A. 2004. Anton Marty. The philosophy of the Brentanov school language. *Logos*, № 1. Available at: <http://magazines.russ.ru/logos/2004/1/gr7-pr.html>.
- Humboldt, W. von. 1985. The nature of the language and the nature of the people [translat.]. *Language and philosophy of culture*. Progress, Moscow: 370-381 (rus).
- Husserl, E. 1999. Ideas for pure phenomenology and phenomenological philosophy [translat.]. *Dom intellektualnoy knigi*, 336 p. (rus).
- Karpenko, I.V. 2005. Intentionality of consciousness and genre diversity of philosophy. *Humanitarnyi Chasopys*. No. 3: 5-10 (rus).
- Kraus, O. 1919. *Franz Brentano - zur Kenntnis seines Lebens und seiner Lehre*. C.H. Beck, München, 171 s. Available at: https://archive.org/stream/franzbrentanozur00krauuoft/franzbrentanozur00krauuoft_djvu.txt
- Martynov, K.K. 2007. Intentionality and scientific naturalism. *Bulletin of Moscow University. Series 7: Philosophy*. № 2: 20-38 (rus).
- Meinong, A. [ed.] 1904. *Über Gegenstandstheorie. Untersuchungen zur Gegenstandstheorie und Psychologie*. Leipzig, 1904, S. 1-51. Available at: <http://www.gleichsatz.de/b-u-t/gene/meinong/standtheorie1.html>
- Nikonenko, Sergei 2017. Intentionality: an American point of view. *HORIZON*. 2017. №1 (11). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/intentsionalnost-amerikanskaya-tochka-zreniya> (дата звернення: 22.09.2018).
- Perler, D. 2016. *Theory of Intentionality in the Middle Ages* [translat.]. *Delo*, Moscow, 472 pp. (rus).

© Дубініна Віра

Надійшла до редакції 25.09.2018